

ЗЕЛІК О.А.

*старший викладач кафедри журналістики
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна*

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ЕКСПЛЕЙНЕРІВ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВИДАННЯ «ЗАБОРОНА»

Сучасний медіапростір характеризується безпрецедентним рівнем насиченості та швидкості поширення інформації, що науковці характеризують як феномен «інформаційного шуму». Цей надлишок даних істотно ускладнює здатність аудиторії до критичного сприйняття та глибокого розуміння складних політичних тем. Традиційні новинні формати, орієнтовані переважно на оперативне висвітлення подій, виявляються недостатніми для забезпечення необхідної глибини контексту. Вони часто не дають пояснення причинно-наслідкових зв'язків, які лежать в основі глобальної політики.

Пояснювальна журналістика (Explanatory Journalism) явище не нове, проте її цифрова трансформація та підвищення ролі експлейнеру як окремого жанру відбулися відносно нещодавно. У цифрову епоху відбувся якісний стрибок, коли пояснювальні формати набули самостійної структури, прикладом чого є медіа Vox або рубрики The Economist Explains. Ці платформи закріпили за експлейнером функцію деконструкції складності [3].

Ми обрали видання «Заборона» для емпіричного аналізу експлейнерів, оскільки його матеріали орієнтовані на глибину та якість контенту. «Заборона» свідомо працює з соціально та політично чутливими темами. Використання нових форматів, зокрема експлейнерів, є частиною стратегії видання для забезпечення ґрунтовного розуміння складних системних проблем. Аналіз цього медіа дозволяє дослідити, як жанр експлейнера адаптується для потреб незалежної, критично орієнтованої журналістики в умовах інформаційного перенасичення.

Експлейнер став предметом медіааналізу у студіях Девіда Робертса, Натан Піппенгер, Ешлі Норріс, Анни Шорн, Емілі Годетт та ін. Разом з тим українські медіастудії ще не запропонували цілісного наукового дослідження про експлейнери, опубліковані українськими медіа.

Пояснювальна журналістика забезпечує перехід від емпіричного опису події до її теоретичного пояснення та контекстуалізації. Пояснювальний текст не лише відповідає на такі питання: що сталося? як це відбулося? чому це важливо? Пояснювальний текст звертається до фону, історичного бекграунду та причинно-наслідкових зв'язків для пояснення поточної ситуації [3].

Дослідники відзначають, що експлейнер має на меті пояснити аудиторії, як функціонує певна система. Це підтверджує, що для складних політичних тем експлейнер пропонує унікальну, просвітницьку функцію, яка мінімізує необхідність читача шукати додаткові джерела для розуміння базового контексту.

Структура експлейнера має бути максимально логічною для забезпечення високої читабельності та ефективного засвоєння інформації. Композиція тексту найчастіше складається з таких елементів: вступ/проблема (чітке формулювання питання, яке буде розглядатися у тексті), історичний бекграунд (забезпечення необхідного контексту), покрокова механіка (деталізоване пояснення, як саме функціонує система чи процес), ключові дійові особи/терміни (визначення та спрощення складної термінології), висновки (підбиття підсумків та пояснення, чому це знання є важливим для читача) [7].

Критерії успіху жанру – це логічна послідовність та прозорість викладу, експлейнер завжди повинен пропонувати чіткий шлях до розуміння. Емілі Годетт підкреслює: «цифрові медіа вже не просто розповідають історії; вони відповідають на запитання та передбачають подальші запити, надаючи пояснювальний контент щодо тонкощів, які ви могли пропустити» [1].

Для подолання інформаційного перевантаження журналісти-пояснювачі використовуються такі техніки: chunking (розділення великих обсягів інформації на невеликі, засвоювані блоки) та visual anchoring (використання візуальних опор – інфографіки, діаграм, таймлайнів – для закріплення складних концепцій у візуальній пам'яті) [2].

Аналізуючи матеріали видання «Заборона», знаходимо експлейнери у рубриках війна, здоров'я, економіка, колоніалізм, політика, технології та наука, окупація, права людини та ін.

Експлейнери у «Забороні» не просто пояснюють суспільні процеси чи явища, вони демонструють, як редакція прийшла до певних висновків.

Це важливо для збереження довіри у високополяризованому інформаційному середовищі.

Так, на сайті видання «Заборона» знаходимо такі політичні експлейнери: «Індія прагне стати наддержавою та затьмарити Китай. Це реальний прогноз чи нездорові амбіції? Пояснює політологиня» (авторка – Єлизавета Павленко), «Голос Криму, друг Туреччини, міст до арабських країн. Хто такий Рустем Умеров, який замінив Олексія Резнікова на посаді міністра оборони?» (авторка – Ірина Олійник), «Я – крапля в океані, але разом ми – океан. 10 років тому Євромайдан став точкою неповернення» (авторка – Світлана Гудкова), «Синдром “залізних леді”. Чому участь жінок у політиці не гарантує миру і хто в цьому винен» (автор – Андрій Сорокін), «На двох стільцях – у в'язниці та в Білому домі. Пояснюємо, чому реальний строк не завадить Трампу стати президентом» (авторка – Світлана Гудкова), «Гватемала стала першою країною, яка засудила власного президента за геноцид. А ще – єдиною країною Латинської Америки, яка ратує за Трибунал проти РФ. Розповідаємо про її унікальний досвід» (авторка – Ірина Олійник). Навіть побіжний огляд засвідчує тематичну розмаїтість політичних експлейнерів, підготовлених журналістами «Заборони».

Журналісти-практики і медіадослідники наголошують, що найбільш значущим структурним викликом у пояснювальній журналістиці, особливо для нетехнічних тем (соціологія, історія, політичні біографії), є критерій «покрокова механіка» [4]. У випадках, коли йдеться не про технічну систему, а про соціально-політичний процес, вимога до чіткого «як саме функціонує система» не може бути виконана буквально.

Для прикладу проаналізуємо експлейнер Андрія Сорокіна «Синдром “залізних леді”. Чому участь жінок у політиці не гарантує миру і хто в цьому винен» [6]. Публікація починається з аналізу із протиставлення поширеного, але хибного стереотипу про те, що жінки-лідерки є більш миролюбними та схильними до консенсусу, що, як припускають міжнародні організації, гарантує мир. Для створення інтелектуальної напруги використовується пряма цитата колишньої операційної директорки Meta Шеріл Сандберг, яка на початку повномасштабного вторгнення Росії заявила: «Якби цими країнами керували жінки, війни б не було».

Головна проблема чітко сформульована як гіпотеза, що вимагає деконструкції, на тлі рекордної кількості збройних конфліктів у світі. Така структура вступу є високим стандартом для політичних експлейнерів, оскільки вона одразу створює запит на пояснення.

Історичний бекграунд використовується стратегічно для надання академічного підґрунтя самому стереотипу, перш ніж його буде спростовано. Наводяться дослідження, які підтверджують стереотип: співпраця та емпатія (жінки-лідери схильні до тіснішої співпраці, а їхня емпатичність знижує готовність завдавати фізичної шкоди опонентам (порівняно з чоловіками, яким з раннього віку властива більша фізична агресія); надмірна самовпевненість (дослідження показують, що надмірна самовпевненість, яка є однією з головних причин воєн, частіше властива чоловікам-лідерам).

Як контекстуальний прецедент, наводиться приклад Індіри Ганді, єдиної жінки-глави держави у період 1875–2004 років, яка розпочала війну (1 з 87 воєн, порівняно з 86 війнами, ініційованими чоловіками). Такий підхід легітимізує подальший, складніший аналіз, оскільки показує читачеві, звідки походить початкове припущення.

Ключові кількісні показники демонструють, що жіноча присутність є потужним важелем:

1. ймовірність укладення миру: участь жінок у переговорах підвищує ймовірність укладення мирної угоди на 20% (для конфліктів, що тривають мінімум два роки), а при тривалості конфлікту в півтора десятиліття – до 35% (дослідження «ООН Жінки», 2015);

2. припинення насильства: залучення жінок до миротворчості на 24% підвищує ймовірність того, що насильство припиниться протягом року;

3. якість мирних угод: аналіз 42 конфліктів (1989–2011) показав, що угоди, підписані жінками, були більш продуманими, містили більшу кількість положень і демонстрували вищий рівень реалізації.

Ключовим терміном, що пояснює парадокс жіночої агресії, є синдром «залізних леді». Він визначається як необхідність для жінок-політиків демонструвати жорсткість у зовнішній політиці, оскільки гендерні стереотипи суспільства ставлять під сумнів їхню компетентність у питаннях національної безпеки.

Історичними прикладами, що ілюструють цей синдром, є дії Маргарет Тетчер, яка у 1982 році віддала наказ про силову відповідь на Фолклендських островах, ігноруючи поради про переговори. Автор згадує також американських політикинь Мадлен Олбrait, Кондоліза Райс та Гілларі Клінтон, які часто виступали за більш радикальну зовнішню політику. Дослідники Джошуа А. Шварц та Крістофер Блер пояснюють цю необхідність бути «залізною леді» тиском суспільних стереотипів.

Експлейнер доводить, що стать керівника не є визначальним фактором схильності до військової агресії. Жінки можуть бути настільки ж агресивними, як і чоловіки, залежно від ситуації.

Автор пояснює «системний гендерний податок» (Gender Tax), який сплачують жінки-політикині. Стереотипи змушують їх бути жорсткими: американське суспільство, наприклад, на 14% менше засуджує жінок-лідерок за військову інтервенцію, але водночас готове більше критикувати їх за політику примирення, ніж чоловіків. Це пояснює, чому жорсткість є для жінок необхідною умовою політичного виживання, а не природною схильністю.

«Заборона» використовує експлейнери як ефективне залучення читачів до більш глибоких та довших розслідувань або складних аналітичних матеріалів. Політичний експлейнер може виступати як необхідна передумова для повного розуміння процесів чи явищ: читач спочатку засвоює базові механізми, а потім застосовує це знання до конкретного кейсу.

Політичні експлейнери відіграють центральну роль у формуванні громадської думки. Вони пояснюють складні політичні механізми, які безпосередньо впливають на життя українців, або дозволяють орієнтуватися у ширших політичних контекстах.

Стилістика експлейнерів «Заборони» підтримує баланс між авторитетністю та доступністю. Візуальна компонента у політичних експлейнерах «Заборони» є функціональною, а не просто декоративною.

Експлейнери «Заборони» пропонують аудиторії необхідний контекст й аргументовану позицію що дозволяє їй ефективно орієнтуватися у складних та контроверсійних політичних наративах.

Отже, актуальність експлейнера полягає в тому, що він є інструментом для виконання фундаментальної журналістської місії – зробити значуще доступним – використовуючи нову методологію та формати.

Список використаних джерел

1. Gaudette E. How the Explainer Changed Digital Media Forever. URL: <https://contently.com/2019/01/23/explainer-changed-digital-media/>
2. Norris A. What is explainer journalism? URL: <https://www.fipp.com/news/opinion/whatisexplainer-journalism>
3. Pippenger N. Nine Questions about Explainer Journalism You Were Too Embarrassed to Ask. URL: <https://democracyjournal.org/arguments/nine-questions-about-explainer-journalism-you-were-too-embarrassed-to-ask/>
4. Roberts D. My advice for aspiring explainer journalists. URL: <https://www.vox.com/science-and-health/2018/12/7/18117404/advice-for-journalists-news-media>
5. Schorn A. Online explainer videos: features, benefits, and effects. *Frontiers in communication*. 2022. T. 7. URL: <https://doi.org/10.3389/fcomm.2022.1034199>

VI ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі»

6. Синдром «залізних леді»: чому участь жінок у політиці не гарантує миру. *Заборона*. 2024.
URL: <https://zaborona.com/syndrom-zaliznyh-ledi-chomu-uchast-zhinok-u-polityczni-ne-garantuye-myru/>